

Giriş

Ali Fuad Başgil üzerine bir makale yazmak onun yaşadığı dönemin siyasal ve entelektüel atmosferi hakkında etraflıca bilgi sahibi olmayı gerektirdiği gibi, Türk demokrasisinin karşı karşıya kaldığı engel ve zorlukların neler olduğunun tesbitini ve bu zorlukların ya da engellerin de deşifre edilmesi gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Çünkü Başgil'in özellikle 1950'li yılların sonlarına doğru içinde bulunduğu süreç, Türk siyasal hayatının içine düştüğü bunalımı bizzat onun yaşadıkları üzerinden ele almayı mümkün kılarak, sivil toplum ve demokrasi taraftarı bir cephenin içine düştüğü cendereyi gözler önüne serer. Bu kısa yazının hedefi bu başlıklarla ilgili kısa bir giriş mahiyetinde değerlendirme olarak görülmelidir. Çünkü bu hedeflerin ortaya konması yazının ilerleyen kısmında da görüleceği gibi Türk siyasi hayatının yazılmasının daha "milli" bir çerçevede yeniden yazılması gerektiğini göstermektedir böylece gerçek demokrasi kahramanları ile sözde demokratların kimler olduğu ortaya çıkacaktır.

Siyasal tavrı ilmi pozisyonunun önüne geçen dönemin hâkim Batıcı-Garpçı aydınlarının karşısında modernlik ve geleneği, modernlik ve muhazakârlık harmanladığı için, sadece bunun için bile iflah olmaz bir demokrat olarak mimlenmesine; kendisine uygun gördüğü ilmi alandan zerre taviz vermediği için de adeta Arafta kalmasına neden olur. Bu yüzden akademi için bir rol-modeldir çünkü kendi olarak kalan, evrensel olanı yakalayıp onu yerelle harmanlayan ve bunu ülkesi ve insanı için işlevsel hale getirmeye çalışan biridir o.

Özgün ve Çok Yönlü Bir Entelektüel Olarak Başgil

Ali Fuat Başgil'i farklı olan ve belki de aradan uzunca yıllar (yarım yüzyıl) geçmesine rağmen unutulmaz kılan, onun özgünlüğü ve sadece başat çalışma alanı olan hukukla yetinmemesidir. Başgil Din ve Laiklik konusundan dil meselesine, liberal düşünceden bu gün giderek çok popüler bir alan haline gelen yaşam koçluğuna oradan pedagojiye birçok alanda temel referans kaynakları üretmiştir. Onun çok boyutluluğu çok fazla eser verme anlamına gelmez, aksine keşke daha çok eser üretseydi diye bir sitem yapılabilir ancak onun özgünlüğü çalışma alanlarında iğneyle kuyu kazar gibi, adeta bir çini ustası gibi özgün düşünceler üretmesi ve ele aldığı konuyu etraflıca izah etmesinden kaynaklanır. Din ve Laiklik adlı çalışması bu özgünlüğün zirve yaptığı bir çalışmadır. Eseri okurken sosyolog E. Durkheim tarzı bir hava sezersiniz; ele aldığı olgunun ne olduğu, ne olmadığı, neyin yanlış anlaşıldığı, hali hazırda durumun ne olduğu ... titiz biçimde ortaya konur. Bugün birçok pop-akademisyenin yaptığı gibi çok süslü ifadeler kullanıp boş şeyler söylemek yerine ilmi temelleri olan, kimseye bir şeyi beğendirmek zorunda olmayan ve eşyanın tabiatına uygun olan neyse onu ortaya koyan bu yüzden de kalemini eğip bükmeyen veya bir yerlere kiralamayan bir tarzı vardır. Başgil hocanın inatçılıkla ya da uzlaşmazlıkla nitelenmesi muhatap olduğu hocaları istediği kalıba sokmaya

¹ Tefvik Erdem, Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

alışkın siyasetçilerin, askerlerin ya da bürokratların onun üzerinde hâkimiyet kuramamaları sonrasında hayal kırıklığının ifadesi olarak okunmalıdır².

Muhafazakâr Bir Entelektüel Olarak Başgil

Muhafazakâr olmak veya tanımlanmak modern dünyada daha baştan bir eleştiriye maruz kalmak demektir. Türk siyasi kültüründe muhafazakârlığın anlamı gelenekçi olmak, gerici, dinci, yeniliklere kapalı olmakla eşdeğerdir. Çünkü yanlış temel üzerine oturan bu kültür, ara alanları gri renkleri tanımayan, ya iyi ya kötü, ya modern ya da geleneksel ... gibi keskin ikili ayrımlar üzerinden işleyen bir algı dünyasına sahiptir. Bu algı kendiliğinden oluşan bir algı değil, Batı pozitivizmi ve Kartezyen felsefe anlayışının düalizminin etkisiyle ortaya çıkan bir anlayıştır. Aydınlanma düşüncesiyle harmanlandığında da geleneksel ve dini olanı modern dünyanın dışına atmaya (kenara çekmeye çalışan değil) çalışan rasyonalist bir düşünme biçimini ortaya çıkarır. Modernitenin önemli bir sacayağı olarak Aydınlanma düşüncesi ve düşünürleri 18. yüzyıldan itibaren modern olanı ön plana çıkarırken geleneksel olanı, Hristiyanlık ve Kilise ile yani dinle ilgili olan ne varsa onu da tarihin karanlıklarına göndermeyi temel hedef olarak seçmişlerdir. Batı modernliği bu yüzden bir yandan siyasi açıdan Amerikan ve Fransız devrimlerinin dayandığı egemenlik anlayışı ve insan hak ve hürriyetlerine dayanırken; ekonomik açıdan Sanayi Devrimi ve bu devrimin peşi sıra gerçekleşen sanayi toplumunun üretim artışına paralel yeni ekonomik kurumlarına dayanır. Ancak Aydınlanma düşüncesi olmadan bu siyasi ve ekonomik devrimler tek başına modernliği oluşturmakta eksik kalırlar. Bu yüzden modernliğin sosyo-kültürel ayağı olan Aydınlanma düşüncesi ve bu düşüncenin dayandığı temel ilkeler olarak akıl, ilerleme, iyimserlik, hümanizm, laiklik, evrensellik vb. gibi ilkeler modernliğin ve modern toplumun yapı taşları olarak görülür. Aydınlanmacı düşünce modernliği geleneksel olanın dışında ve karşısında tanımlar. İlerleme, hızlı toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşümler, daha ileri daha özgür ve daha müreffeh toplumları ortaya çıkaracak varsayımından hareketle Batının Karanlık Çağlarına yönelik bir eleştiri fırtınası başlar. Yeni ve modern olana rağbet ve sempati artıp insanlığın en mükemmel hayatını süreceği altın çağın gelmesi beklenirken diğer yandan geçmişin baskı ve cehaletine eleştiri başlar.

Geçmiş ve geleneklere dair eleştiri birkaç cılız ses dışında Avrupa'da cevapsız kalır. Üstelik Karanlık Çağ olarak tanımlanan bir çağı aklamaya çalışmak ya da aldıkları vergilerle insanları yoksullaştıran ve fazlasıyla iktidar ve menfaat peşinde koşup, dini duyguları suistimal eden bir kurum olarak Kiliseyi savunmanın cazip bir tarafı yoktur. Bu yüzden iyi-kötü, Karanlık-Aydınlık ikilemi Batı düşüncesinde meşru bir zemine sahip olur. Muhafaza edilecek yani korunacak, varlığı sürdürülecek kurumların, geleneklerin varlığının çok da itibarlı olmadığı genel bir kabul görecektir.

Bir coğrafya ve bir medeniyet olarak Batının 18.yüzyıldan itibaren başlayan kalkınma serüveni dünyanın diğer coğrafyalarında ve medeniyetlerinde de yansımaları bulmuştur. Batı

² Başgil'in hem DP liderleriyle yaptığı görüşmelerde hem askerlerle hem de CHP Genel Başkanı İnönü ile ve dönemin bürokratlarıyla yaptığı görüşmelerde (2006b) ilmi sınırların ve ülke menfaatinin dışına çıkmayan tavizsiz tavrı uzlaşmazlık ve inatçılık olarak yorumlanmıştır ki bu nitelemeler en basitinden gerçekleri tahrip etmektir.

dışı ülkeler de onlar gibi ekonomik ve askeri açıdan güçlenme ve kalkınma arayışına girmişlerdir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu ve genç Türkiye Cumhuriyeti gibi örneklerde bu arayış ve öykünme, farklı bir sosyokültürel doku ve tarihe sahip olmalarına rağmen aynı yolu takip ederek kalkınma ve Batılı ülkelere ulaşma arayışı şeklinde olmuştur. Bu çerçevede ülke aydınları Osmanlı İmparatorluğunun içine düştüğü bunalıma bir çözüm ararken temelde iki eksenle hareket etmişlerdir: Tamamen Batılı olmak veya yerli unsurları muhafaza ederek Batının fen ve tekniğini almak. Bu kaba ikilem birçok alt yorumlara sahiptir. Hâkim eğilim Batının ana referans alınarak ordudan başlayarak Batılılaşma çabası şeklinde sürmüştür. Bu tartışma bir imparatorluğun batmasına ve genç bir Cumhuriyetin doğmasına şahit olmuş ancak henüz tam da neticelenmemiştir çünkü Cumhuriyet tarihi de bu örneklerle doludur. Ahmet Hamdi Başar'dan Kadroculara oradan Recep Peker'e kadar ülkenin geleceğinin ve ülke ideolojisinin neye dayanması, nasıl olması gerektiğine dair tartışmalar vardır. Bu tartışmalarda taraflar ne kadar Batılı olduklarını, düşüncelerinin ne kadar çağdaş olduğunu ispat ettikleri takdirde rakiplerine göre daha güçlü olduklarını ve daha haklı olduklarını düşünüyorlardı. İçinde Batı'ya referans vermeyen bir düşünceden söz dahi edilemezdi ancak Batılı referanslara başvurmak da tek başına yeterli olmayabilirdi. Eğer geleneksel değerler ve inançlardan söz ediliyorsa ve konuşmacının, düşünürün bunlara geleneksel olana bir bağlılığı söz konusu ise daha baştan kaybetmişti çünkü "mürteci", "dinci" vb. gibi sıfatları hak eden biri olarak görülürdü. Ayrıca bu sıfatlarla anılan kişiler genellikle geleneksel eğitim sistemi içinde yetişenlerdi, evet bunlar Batının fen ve tekniğini isteyen insanlardı ama bunlar Batının o özgün ve insanı özgürleştiren ruhundan nasibini alamayan varlıklardı. Batıyı tanımadıkları, bilmedikleri için de muhatap alınmazlardı çünkü entelektüel sermayeleri yoktu. Bu kültürel-entelektüel sermaye eksikliği de onların etki alanının geniş olmasını mümkün kılmazdı. Onlar kendi dar bakış açıları ile kendi kör muhataplarına hitap ederlerdi ve sınıf bazında daha da çok muhatapları alt sınıflar ya da ortanın altında yer alan insanlardan oluşmaktaydı.

Bu uzun girizgâhın yazılma nedeni Başgil'in tabiriyle Garpçı (Batıcı) cephenin elindeki tüm kozların onun tarafından nasıl yok edildiğini göstermek içindir. Garpçıların Başgil gibi muhafazakârları eleştirme nedenleri onların demokrasiden, özgürlüklerden, laiklikten, Aydınlanma düşüncesinden anlamamaları, Batı dünyasından bihaber olmalarıdır. Üstelik bunlar kültür düzeyi düşük alt sınıfa mensup insanlardır zaten dindarlık daha çok eğitim düzeyi düşük alt sınıflarla yani yoksullarla ilişkilendirilen bir olgudur. Başgil faktörü işe burada devreye girer çünkü o Aydınlanma düşüncesinin merkezinde Fransa'da yetişmiştir. Hukuk, siyaset bilimi ve felsefe eğitimi almıştır. 1929 yılında Paris'ten üç fakülte, bir yüksek okul diploması ve hukuk doktoru unvanıyla döner. Akademik alandaki faaliyetleri çok az faniye nasip olacak kadardır. Başgil'i eleştirenlerin hiç birisi onun akademik çalışmaları ile ilgili bir eleştiri yapmaz, yapamaz. Akademik olarak hiçbir eleştiri yapılamayan, çalışma ahlakına hiçbir söz söylenemeyen, meslek ve vatan aşkı konusunda tartışması yapılamayan birinin yumuşak karnı işte burasıdır. Bu yüzden de Türk siyasi kültürünün meşhur malzemesi, ona belden aşağı vurmak için tekrar devreye sokulur: Mürtecilik.

Başgil modernlik ve geleneği harmanlayan yerli ve evrenseli iç içe geçiren, din ve laikliğin uyumlu birlikteliğinin nasıl mümkün olduğunu vurgulayan bir memleket sevdalıdır.

Ancak onun dini değerlere gösterdiği iltifat ve içindeki mümin ruh onu eleştirenler tarafından modernliğin önünde gösterilir, o artık Garpçıların mürteci sıfatıyla damgaladıkları biridir. Ona mürteci yakıştırmaları yapanların asla erişmeyecekleri kültürel sermayeyi (Paris, diplomalar, doktora) kazanması bile bu damgayı silmeyecektir. Türk siyasi kültürünün Garpçı cephesinde “muhafazakarlık” hangi başarıya hangi niteliğe sahip olursanız olun silinmeyen bir damgadır.

Bugün sosyal bilimlerde dogmatizmi ve muhafazakarlığı yeniden tanımlarken bu kavramların doğrudan herhangi bir din ile ilişkilendirilmeksizin herhangi bir düşünce ya da ideoloji için de kullanılabileceğini belirtirler. Ancak Başgil’in yaşadığı dönemde modernliği gelenekleriyle harmanlayan Japonya dışında bir örnek yoktur. Bugün Avrupa’daki bazı sosyal demokrat partilerin muhafazakarlaştığından buna karşılık muhafazakar partilerin devrimcileştiğinden söz edilirken kast edilen aslına bu kavramsal yerinden etmedir.

Başgil ömrünün bir kısmını belki de en verimli kısmını kendisine yönelik bu tür saldırılara cevap vererek ya da bu saldırıların hüznü içinde geçirmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığına aday gösterildiği süreç onun adeta kurtlar sofrasına itildiği bir andır ve yanında hiç kimse kalmamıştır. Bu yüzden onun ruh halini anlatacak en iyi ifadeyi yine ondan dinlemek lazımdır (1990:117): “Memlekette iş ve yiyecek kıtlığı var, diyorlar. Amerika’dan yeniden para ve yiyecek yardımı istemişiz. Bence bizde asıl, kıtlıkların en fecisi olan, adam kıtlığı var.”

Bir Demokrasi Teorisini Olarak Başgil

Başgil, hayatıyla bir yandan örnek bir akademisyen olmanın yanında aynı zamanda bir demokrat olmanın ne anlama geldiğini de göstermiştir. Adnan Menderes ve diğer hükümet yetkilileriyle yaptığı görüşmede ülkenin içinde bulunduğu durumu gerekçe göstererek neden yeni bir hükümet kurulması gerektiğini açık sözlülükle belirtir³.

Başgil, Demokrasinin erdemini Türkiye örneğiyle elit kesimin halkın önünde diz çökmeye mecbur edilmesi (2006b: 65) olarak görürken diğer yanda o halkın yani vatandaşın sahip olduğu niteliklerle ilişkilendirir. 1956 yılında İstanbul Üniversitesi’nde verdiği bir konferansta demokrasinin önşartları üzerinde durmakta, vatandaşa özel anlamlar yüklemektedir (1960:51): “Vatandaş evvela kendisi hak şuuru ve hürriyet sevgisine sahip olacak, hakkı duyacak ve hürriyeti medeni insanlığın yegane yaşama ve yükselme yolu olarak sevecektir... demokrasi, fertleri bu cesaret ve terbiye ile bezenmiş mert ve erkek milletlerin hükümet rejimidir.” Demokrasiyi fertlerin terbiyesiyle, ahlakıyla ve cesaretiyle ilişkilendiren Başgil’in yazdıkları belki de yaşadıklarından hareketle ürettikleriydi çünkü Türkiye’de demokrasinin gelişmesi için bu niteliklere sahip bürokrat, akademisyen ve özellikle de siyasetçilere ihtiyaç vardı ama somut örnekleri de çok azdı. Onun yukarıda adam eksikliği ifadesiyle anlatmaya çalıştığı da buydu, bu adam eksikliği yüzünden demokrasi rayına

³ Onu tutucu Demokrat Partili olmakla suçlayanlar ne kadar tarafsız olduğunu sadece bu görüşme notlarından bile anlayabilirlerdi. Ancak bu dönemde akademide neredeyse hiçbir ağırlığı olmayan Demokrat Parti için negatif söylem geliştirmeyen Başgil, adeta sadece tarafsızlığı yüzünden kendileri gibi düşünmeyen akademi tarafından topa tutulmuştur. Bu yüzden gazetelerde kendisi hakkında yazılan yazılara cevap yetiştirmek zorunda kalmıştır. Ancak bu cevap yazılarındaki akademik derinlik ve nezaket bile ayrıca dikkate değer tarzdadır.

oturamıyordu. Çünkü bu dönemde demokrasini önünü açma niyetiyle demokratik işleyişi askıya almayı bir görev bilen ordunun gücü karşısında hiçbir demokratik aktör (akademisyen, gazeteci, siyasetçi vb.) ortaya çıkıp bazı şeyleri dile getiremiyordu.

27 Mayıs darbesi sonrası ordunun gölgesi tüm yurttta hissedilmekteyken, 1961 Ocak ayında Örfi İdare tarafından çağrılan Başgil, İstanbul Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Cemal Tural ve diğer iki kişiyle görüşmesini anılarında şu şekilde anlatır. Albay Emin Aytekin yazılarına devam ederse sonunun iyi olmayacağını söyler. *“Ardından Cemal Tural Paşa, sert bir eda ile, memleketin içinde bulunduğu güç durumdan bahsetti. Benim gibi profesör sıfatı taşıyan bir kimsenin bunu idrak etmesi lazım geldiğini, beni susturmayı pekala bildiklerini, fakat kendilerinin matbuata müdahale etmek istemediklerini, bunu benim takdir etmem icap ettiğini söyledi. Kendisine şu cevabı verdim: “Bu günkü müşkül durumdan kurtulmak için selamet aramak aydın bir vatandaş sıfatı ile vazifemdir” (1990:17).*

Başgil, demokrasiyi sadece bir hükümet rejimi olarak tanımlamakla yetinmez, “... (D)emokrasi her şeyden evvel bir gönül işi ve bir içtimai terbiye meselesidir. Fertçe ve cemiyetçe bu terbiyeyi almamış memleketlerde bu rejimin yerleşip kök salmasına imkân yoktur. Bu terbiye ise, aile yuvasından ve ilk mektepten başlar, fert ve devlet münasebetlerinde kemalini bulur” (2006a:10). Batı demokrasilerinin nasıl ortaya çıktığını, demokrasinin toplum ve insan üzerindeki tesirlerinin neler olduğunu bilen ve buna şahit olan Başgil, kendi ülkesinin de bu noktada mesafe almasını ister. Bir akademisyen olarak demokrasinin insan ve toplumun manevi yönü üzerindeki vurgusunu ön plana çıkarır bu noktada sadece maddi unsurlar (ekonomik gelişme, ekonomik özgürlükler, bireysel girişim, burjuva sınıfı vb.) ile sınırlı olmayan bir demokrasi anlayışını vurgular: “Demokrasi, evvela, muayyen bir hükümet ve idare sistemidir. Saniyen muayyen bir zihniyet, bir terbiye, bir cemiyet görüşü, bir hava ve bir muhittir. Demokrasi nihayet insan varlığı üzerinde manevi bir değer hükmü ve yüksek hayat ve saadet temennisine uzanan bir idealdir” (2006a:33). Onun demokrasi anlayışı otoriter bir toplumdaki kurtuluşun önünde duran idealize edilmiş bir hükümet sistemi olmakla kalmaz aynı zamanda bir insan yetiştirme tarzı olarak da sunulur. Demokratik toplumlarda özne-ben kavramının ön plana çıkması, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin (düşünce, inanç, mülkiyet, ifade, örgütlenme, seyahat vb.) ifade edilebileceği bir kamusal alanın varlığı elbette ki önemlidir ancak demokrasiler bireysel kimlikler ve özgürlükler üzerinde gelişip güçlendiğinden Başgil tarafından idealize edilen niteliklerle uyumlu olmayabilirler. Örneğin Başgil demokrasiyi “... (M)oral felsefe bakımından, insanseverlik ve sayarlık, başkalarını düşünürlük ve başkaları uğruna icabında kendini feda ederlik gibi yüksek insani duyguların hayat ve cemiyet için teşkilatlanması” (2006a:49) olarak tanımlarken aslında daha dayanışmacı ve toplulukçu (communitarian) olan Türk toplumunun bir özelliğiyle de harmonik hale getirmek istemiş olabilir.

Ancak onun birey karşısında devleti veya topluluğu ön plana çıkardığını düşünmek de hatalıdır çünkü tam da onun karşı çıktığı, itiraz ettiği durum budur: Devlet düşüncesine karşı feda edilen ferdi (bireyi) ön plana çıkarmak. Çünkü bireysel girişim ve bireylerin yetenekleri yıllardır uygulanan devletçi politikalar yüzünden yok olmaya yüz tutmuştur. Ona göre

(1960:70), devletçiliğin hayatın her anında olması Türkiye için üç kötülüğe neden olmuştur: Otoritarizm, totalitarizm ve bürokratizm. Bu yüzden de devlet ve ferdin barıştırılması gerektiğini belirtir.

Muhafazakâr ve Milliyetçi Olarak Başgil

Hıfzı Veldet, Başgil'i konu alan gazete yazılarından birinde (1990:119) kendisini inkılapçı, Başgil'i ise mukaddesatçı olarak nitelemiştir. Başgil cevaben yazısında kendisini şöyle tanımlar (1990:119): "Ben, hamdolsun memleketçi, milliyetçi ve terakkici muhafazakarım." İşte kendisinden yılarca sonra bile bilim adamlarını, akademisyenleri, bürokratları, siyasetçileri bir mengeneye sokup onları hizaya getirmeye çalışanlara verilebilecek nefis cevap. Ülke sevgisi, milliyet ve maneviyat sevgisi, muhafazakârlığın yanında ve onunla iç içe dünyanın gelişimine ayak uydurarak evrensel değerleri benimseyip onları içselleştirme ve evrensel değerlere katkı sunma anlayışı: ilerici muhafazakârlık.

Başgil Türkiye'nin modernleşme sürecinde karşı karşıya kaldığı ve bir çok sosyal bilimci tarafından da dile getirilen aydın tasniflemesini kendi üslubuyla şöyle yapar (1990:40): Garpçılar ve Memleketçiler. Memleketçiler (onu kapsayan zümreler) : Müminler, İdealist muhafazakârlar, milliyetçilerdir. Garpçılar ise: Münkirler, maddeci politikacılar, fırsatçı ve menfaatçiler, boşvericilerdir. Bu ayrımın yüzeysel okunmasından hareketle onun Batılılaşmaya karşı olduğu düşünülmemelidir. Onun karşı çıktığı Batılılaşma Batının cevheri yerine işe yaramayan curufunun alınmasıdır. Batının cürufunun ayrılıp cevherinin alınması gerektiğini belirten Başgil, Tanzimattan beri cevheri bırakılıp curufun ülkeye taşındığını belirtir. Cevher ve cürufu da şu şekilde açıklar (1990:105): "Garbın cevheri, evvela, insani bir karakter terbiyesi ve yüksek bir ahlak şuurudur. Sonra da ilim ve ilmi metottur; güzel sanat, felsefe, yüksek kültür ve tekniktir. Cürufu da maddeye tapış, sefahat ve her çeşit levsiyattır."

Başgil bir de kendi milletiyle, milli değerleriyle barışık olmayan aydınlara karşıdır. Milliyetçi midir? Evet. Hatta Türk milliyetçiliğine karşı yazılarıyla malum Ahmet Emin Yalman'ın saldırıya uğraması sonrasında saldırının tüm teşkilatla ilişkilendirilip "Milliyetçiler Derneği"nin 1953 yılında kapatılmasını eleştirir. Çünkü bu dernek üyeleri sol, kozmopolit ve komünist oluşumlara karşı özellikle üniversite cephesinde bir kale oluşturmuyorlardı. 27 Mayıs darbesini tetikleyen solcu ve CHP'li gençlerin önü bundan sonra açılmıştır. "Bu aşırı ve acemice tedbir, Demokrat Parti hükümeti için ileride çok ağır sonuçlar doğuracaktır. Çünkü bunu yapmakla üniversite çevrelerindeki sağlam bir destekten kendini yoksun bırakıyor ve bundan böyle oralarda sadece komünist eğilimlerinde eğil, fakat bilhassa CHP propagandasının iyice güçlenmesine zemin hazırlıyordu" (2006b:94-95).

Başgil'in milliyetçiliği memleketi sevme, ülkesini yüceltme, insanlarına yardımcı olmaktır. Ülke sevdalısı olmaktır onun için milliyetçilik. Bunu 1960 yılında Örfi İdareye götürüldüğü bir olayla şöyle izah eder: Sorgu hâkimi, yapılan aramada bulunan bir kâğıt

parçasındaki eski yazıda ne yazıldığını sorar: Mevlana'nın Mesnevi'sinden bir beytin tercümesi olduğunu, bir yazıda kullanmak istediğini söyler: *Gülistanı kargalar işgal edince bülbüller siner ve susar*. Buradaki kullanma kastı sorulduğunda, "Gülistan Türkiye'dir. Kargalar, onu velveleye veren Babîlî'nin bazı soysuz yazarları, bülbüller de benim gibi milliyetçi ve memleketçilerdir" (1990:40).

Batılılaşmaya (modernleşmeye) asla karşı değildir ama sözde Batılılaşmanın taraftarları ve buradan beslenenlere yönelik yazılarında belirttiği açıklık, bilimsellik ve yerlilik eksenli eleştirilerinden dolayı da hiç hak etmediği bir saldırıya muhatap kalır. Bunlardan biri, Gazeteci Ahmet Emin Yalman'dır ve kendisini bir yazıda hilafet ve saltanat taraftarlığı ile itham eder. Ona verdiği cevap hem bir sitem hem de yerli ve milli aydının kaderinin nasıl olduğunu göstermesi açısından kayda değer (1990:40): "Ömründe bir kere içine hakikat sevgisi düşmeyen bu ihtiyar, seksenine yaklaştı, hala zehiri ağzında bir yılan. Bunu da nerden uydurmuştu, bu kötü gün fırsatçısı! Tabanına memleket çamuru değmemiş ihtiyar zübbe!"; "Talihsiz Türk Milleti!...sefilleri sinende besler prens gibi yaşatırsın da, öz evlatlarını hücre ve nezaret altı hapislerinde süründürürsün bu da senin kaderin!".

27 Mayıs Darbesi ve Başgil

Başgil'in 27 Mayıs darbesi ile olan ilişkisi üç başlık altında ele alınabilir. Evvela, onun net ifadesiyle darbenin flama işaretinin akademisyenler tarafından nasıl verildiği; ikinci olarak cuntaların darbe öncesi ve sonrası faaliyetleri; son olarak onun Cumhurbaşkanlığı adaylığı sürecini de içeren ordunun demokratik seçim sonuçlarına yönelik memnuniyetsizliğinden hareketle demokratik işleyişe müdahalesi ve Başgil'in onuruyla hareket ederek 'süngü ucunda kukla olmak istememesi' süreci.

Profesör Soslu Darbe

27 Mayıs 1960 askeri darbesi (dönemin popüler ifadesiyle "27 Mayıs Devrimi") dönemin aydınlarının demokrasiden ne anladıklarını gösteren bir turnusol kâğıdı işlevi görmüştür. Başgil tam bir bilimsel objektif ve serinkanlılıkla darbenin uygulamaları üzerinde düşüncelerini ifade ederken, darbenin hazırlanmasına zemin hazırlayan bir grup aydın ise, darbenin daha köktenci bir eylem tarzını askerlere benimsetmek için çeşitli görüşler ve öneriler ortaya atmışlardır.

Bu yüzden darbenin hazırlanmasına gerekçe oluşturacak sebeplerin ortaya çıkmasında ve darbenin keskinleşmesinde üniversite hocalarının rolü hiç de ihmal edilemeyecek boyuttadır. Darbeden bir sonra 28 Mayıs'ta İstanbul'dan Ankara'ya getirilen hukukçu hocalar Başgil'in mesai arkadaşlarıdır ve hepsi de Demokrat Parti'nin muhalifleridir. İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında toplanan Anayasa Komisyonu Türk siyasal hayatını aktardığı eserinde Ahmad'a göre (2010:209), "...hareketin niteliğini değiştirip farklı bir yöne itti. Profesörlerin darbeyi bir devrime dönüştürdüklerini ileri sürmek çok fazla

abartma olmayabilir.” Darbenin direksiyonuna geçen profesörler araç içindeki askerleri istedikleri durakta indiriyorlar, istedikleri görüntüleri görmelerini sağlıyorlardı. “Bu hukukçu grup, darbeci subayları sadece DP ileri gelenlerini değil, aynı zamanda milletvekillerini de tutuklamaları gerektiğine ikna etti. Onlara göre “Anayasa’yı ihlal etmiş olan” bu milletvekillerinin hepsi tutuklanmazsa ihtilalin meşruiyeti tehlikeye girecekti. Aynı hukukçular bir “ihtilal komitesi” kurulmasını ve idarenin bu komite eliyle yürütülmesini de tavsiye etmişlerdi. Bu hukukçular kurulu evrensel hukuk ilkelerini boşa çıkaracak bir “olağanüstü koşullar” manzarası çizerek, bu manzaraya uygun bir olağanüstü yargılama ve yürütme sürecinin çerçevesini çizdiler” (Aydın ve Taşkın 2015:65). Başgil, darbenin ön hazırlık aşamasında öğrencilerin tahrik edilmesinde ve öğrenci olaylarının başlatılmasında üniversite hocalarının etkilerinin ne düzeyde olduğunu anılarında anlatır. Hocaların bu etkisini doğrulayan olaylardan biri de darbe sonrası DP’lilerin siyasete devam edeceklerine dair inancın zamanla yok olmasıdır. Başlangıçta tutuklanan DP’lilerin bir kısmı sonradan serbest bırakılır. Bunlardan biri olan Sıtkı Yırcalı’dır. “General Madanoğlu kendisine, temizlenmiş bir DP’yi yönetmesine izin verileceğini söyledi. Fakat 31 Mayıs’ta tekrar gözaltına alındı – politikada profesörlerin önerilerinin yol açtığı bir değişikliğe işaret eden bir hareket. Bir gün içinde DP’li meclis üyelerinin tamamı tutuklandı. Sonradan Profesör Hüseyin Nail Kubalı, bütün DP milletvekillerinin tutuklanmasını- devrimin keyfi hareket etmediğinin bir kanıtı olarak- önerenlerden birinin kendisi olduğunu kabul etti⁴” (Ahmad 2010:211). Başgil “27 Mayıs ihtilalinin flama işaretini İstanbul Üniversitesinin bazı hocaları 27 Nisan’da gazetelerde çıkan beyanatlarıyla verdiler” diyerek bu görüşe katılmaktadır (1990:68). Hocaların kıskırtmaları ile 28 Nisan 1960’da üniversite öğrencileri ayaklanırlar, polisle çatışır ve askerle kucaklaşırlar. Çatışmalarda Turan Emeksiz adlı bir öğrenci ölür. Ancak gazetelerdeki rakam farklıdır “28 Nisan ölümlerini kimi onbire çıkarıyor, kimi öldürülen gençlerin kıyma makinelerinde kıyıldığını yazıyor...” (1990:81). Bu haberlerin meydana getirdiği tahrik kitleleri daha fazla hareketlendirirken diğer yandan gazeteci ve aydınların askerleri yönlendiren çıkışları ve görüşmeleri bir diğer yandan asker içindeki cuntanın demokrasiyle, parlamenter sistemle Türkiye’nin sorunlarının çözülemeyeceğine dair yüksek sesle dile getirdikleri görüşler darbe için uygun zeminin hazırlanmasını sağlamıştır.

Darbe meydana gelmeden yıllar önce (1956 yılında) Başgil Türkiye’nin geleceğine dair ilginç bir konuşma yapar. İstanbul Üniversitesi’nde verdiği bu konferans Başgil’in ne kadar büyük bir öngörüye sahip olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir (1960:43): “Biz bu memlekette mutlakîyet, otoriter meşrutîyet, liberal meşrutîyet ve otoriter cumhuriyet rejimlerini birbiri ardınca yaşadık. Bugün klasik devlet rejimlerinden sonuncusunu yani demokrasiyi tecrübe etmekteyiz. Dikkat edelim, bu tecrübede muvaffak olmazsak, geriye dönemeyeceğimize göre, tecrübe dileyen bir tek rejim kalmıştır. Onu ben söylemeyeyim, siz düşününüz.”

⁴ Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, darbe öncesi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki derslerinde “Anayasa yok ki! dersi mi yapılır” diye dersleri boykot ederek öğrencilere mesaj verip, olayları tetikleyen bir tutum takınmıştır.

Demokrasi Üzerindeki Heyula: Neo Jön Türkler ya da Cuntalar Dönemi

27 Mayıs 1960 darbesi ordu içindeki cunta faaliyetlerini hafife alan DP'nin sert biçimde cezalandırılmasıyla sonuçlandı. Gerçekte ordu içindeki cunta faaliyetleri 1950'lerin ortasından itibaren başlamıştı. Meşhur '9 Subay Olayı' ve sonrasındaki girişimler karşısındaki demokratik duyarsızlık cuntanın giderek daha da güçlenip taraftar bulmasına neden olmuştur denilebilir. Ancak 27 Mayıs cuntasını oluşturan 38 komutanın her açıdan homojen olduğu düşünmek mümkün değildir. Onları birleştiren tek şey neo-Jön Türk tavidir: Demokrat Parti'ye karşı olmak. Çünkü DP ile birlikte Atatürk devrimlerinden uzaklaşmıştır. Demokrat parti devrimleri yok sayarak ve onları ortadan kaldırarak devrim karşıtlarını cesaretlendirmiştir. Bu yüzden yapılması gereken tekrar devrimlere dönmektir. Bununla birlikte darbe sonrası işleyişin nasıl ve ne yönde olacağına dair bir uzlaşmanın olmadığı ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacak ve darbeci grubun hemen ikiye ayrıldığı görülecektir. Bir yanda Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu'nun başını çektiği üst düzey generallerin yer aldığı 'İlmliler' grubu; diğer yanda Albay ve daha aşağı rütbeli subaylardan oluşan ve önderliğini karizmatik Albay Alpaslan Türkeş'in yaptığı 'Radikaller' grubu. Ayrılık o kadar keskindir ki, İlmliler, CHP ve İnönü'ye sıcak bakan sosyal demokrat eğilimli iken, Albay Türkeş'in varlığını gören DP'liler darbenin İnönü ve CHP adına yapılmadığına kanaat getirirler. İlmliler bir an önce demokrasiye geçiş taraftarı iken, radikaller uzun süre iktidarda kalmayı planlamaktadırlar⁵. Bu keskin ayrılık bir süre sonra üst rütbeli komutanların yani ilmlilerin gücü ellerine almasıyla sonuçlanır ve daha sonra tarihe "14'ler" olarak geçecek olan 14 subay, 13 Kasım 1960 tarihinde yurt dışında görevlendirilirler. Artık demokratik bir seçim yapmanın ve darbe gecesi okunan bildiride yazıldığı gibi, "... en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere ..."seçimlere gidilecektir.

Ameliyat Masasındaki Demokrasiye Narkoz: 21 Ekim ve Çankaya Protokolleri

15 Ekim 1961 Tarihinde yapılan seçimlerde oyların üçte ikisi DP'nin devamı olan partiler tarafından kazanılırken, askerin seçimi kazanmasını istediği ve beklediği CHP ise, %36 oy aldı, tek başına hükümeti kuramadığı için Türk siyasi hayatı ilk koalisyon hükümetiyle tanıştı. Oysa asker CHP'nin kazanması ve özellikle DP'nin devamı olarak gördüğü AP'yi zayıflatmak için elinden geleni yapmıştı. "Askeriye, Türk demokrasisinin geleceğinin sadece CHP'nin zaferiyle kurtarılabileceğine karar vermişti" (Ahmad 2010:221). Ordunun gönlünden geçen gerçekleşmediği için rahatsızlıklar, homurdanmalar ordu içinde tekrar başlar. Oysa darbe gecesi okunan bildiride seçimleri kim kazanırsa hükümeti kurma görevi ona verilecek denilmişti. Ordu içindeki gruplar, kendi bildirgelerine muhalif olarak bu sonuçlardan rahatsızlıklarını dile getirmeye başladılar. Böylece seçimlerden hemen altı gün sonra

⁵ 1961 seçimleri sonrasında DP'nin devamı olarak görülecek bloğun oyların üçte ikisini alması sonrası sürgüne gönderilen radikaller (ya da 14'ler), Brüksel'de bir açıklama yaparak, seçim sonuçları sonrasında DP'nin devamı olan partilerin yine ön planda olduğunu belirterek, seçimlerin kendilerini (yani iktidarda uzun süre kalma isteklerini) haklı çıkardığını açıklamışlardır.

İstanbul'da 10 general ve 28 Albayın (toplam 38 subayın) imzaladığı "21 Ekim Protokolü" imzalanır. Maksat "devrimi milletin gerçek temsilcilerine emanet etmek için müdahalede bulunmadır⁶" (Ahmad 2010:225). Protokolün hedefleri, bütün siyasi partileri yasaklamak, seçim sonuçlarını iptal etmektir. Bunların hepsi meclisin açılma günü olan 25 Ekim'den önce yapılacaktır. Aynı zamanda Milli Birlik Komitesini (MBK) lağvetme tehdidinde bulunurlar. Bu taleplerin gerçekleşmemesi durumunda genç subayları zaptetmenin mümkün olmayacağı ve kanlı bir müdahalenin olacağı dillendirilir (Ahmad 2010:225).

Parti liderleriyle yapılan görüşmeler sonunda 24 Ekim tarihinde parti liderleri Çankaya Köşkü'nde kendi protokollerini imzalarlar⁷. Bu protokolde ordunun heyulası o kadar ağır ve yoğun biçimde kendini hissettirmiştir ki bu etki alınan kararlarda kendini hissettirir (Ahmad 2010:225): DP'ye yakın olduğu gerekçesiyle emekliye sevk edilen subaylar geri dönemeyecektir. DP'lilere af çıkmayacaktır. Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü Başbakan olacaktır. Görüldüğü gibi bu kararlarla asker, serbest seçimle gelecek bir hükümetin üzerinde vesayetini net biçimde hissettirmiştir. Ordunun perde arkasına bile çekilmeden sahnede oyunculara rollerini oynattığı bir oyun başlamıştır ve bu oyunun adına da demokrasi denecektir.

Tüm bunlardan habersiz bir biçimde Başgil 20 Ekim'de Adalet Partisi (AP) İstanbul il teşkilatından aldığı telgraf ve uzun bir telefon konuşmasından sonra 21 Ekim'de Cenevre'den yurda doğru hareket etmeye hazırlanır. Ancak ne 21 Ekim Protokolünden ne de diğer gelişmelerden haberdardır. O, üç partideki yani AP, Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ndeki (CKMP) bir grup milletvekilinin talebiyle Cumhurbaşkanı adayı yapılmak istenmektedir. Başgil bu düşünceyle yurda dönerken anılarında bu durumu şöyle anlatır: "Halk benim için muazzam bir karşılama hazırlığında imiş. Kamyonlarla civardan insanlar geliyormuş. Hadiseler çıkacağından endişe ediliyormuş. (AP) Teşkilat başkanını çağırıp hareketimin bir gün sonraya tehirini istemişler. Bana bu tehirin zaruri olduğunu bildirdiler. Öyle yaptım" (1990:93-94). 22 Ekim'de Cenevre'den hareket eder ancak 21 Ekim'de zaten MBK tarafından alınan kararlar üç siyasi partinin başkanına iletilmiş ve onların da bunu kabul ettiği anlaşılmıştır. Zaten 24 Ekim (Başgil'in günlüğünde belirtildiği gibi 23 Ekim) tarihinde Çankaya'da yapılan parti başkanları ve genelkurmay başkanı ile yapılan toplantıda benzer kararlar alınmıştır. Başgil cephesinde ise Ankara'ya doğru yolculuk devam etmektedir. 23 Ekim'de tren ve yolcuları uğradığı her yerde halkın sevgi ve sempatisiyle karşılaşır. Tren Polatlı'ya iki istasyon kala kaza gerekçesiyle durdurulur. Halkın teveccühünün önlenmesi amacıyla yapıldığı düşünülür. Onu karşılayan milletvekilleri Cumhurreisi adaylarının kendisi olduğunu ve bundan vazgeçmemesi gerektiğini söylerler. Başgil kendisine yönelik teveccühü

⁶ Askerin demokrasiden ne anladığını göstermesi açısından ilginç bir örnektir bu durum. Demokratik seçimlerin sadece göstermelik olduğu, ordunun içine sinen bir parti kazanana kadar müdahale edileceğinin görüleceği anlaşılabilir. Oysa 27 Mayıs darbe bildirisinde seçimlerin en kısa zamanda adil ve serbest biçimde yapılacağı ve kim kazanırsa kazansın kazanana idarenin teslim edileceği belirtilmiştir. Ancak ordunun verdiği bu söz, tıpkı Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı İmparatorluğuna bir konu hakkında söz verip o sözü tutmamasına benzer. Eğer ordunun onayını alan bir partinin iktidar olması gerekiyorsa seçim yapmanın anlamı ne olabilir ki?

⁷ Başgil anılarında bu tarihi 23 Ekim olarak belirtmektedir.

şöyle anlatır: “Saat onüç doğru Ankara’ya geldik. Tren üç saatten fazla bir gecikme yaptığı halde istasyonda mahşeri bir kalabalık beni bekliyordu” (1990:96).

Yerleştiği otelde Başgil’i başta AP olmak üzere üç partinin Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) milletvekilleri grup grup ziyaret eder ve Cumhurreisliği adaylığı için söz isterler, saat 16.00’dır. Tam üç saat sonra, saat 19.00’da Başvekâletten çağrıldıklarını bildiren emir subayı gelir ve saat 20.00’da başvekaletle giderler. Kapıda Fahri Özdilek (MBK üyesi- Bakan) ve Kara Harp Okulu Komutanı olup şimdi bakan olan Sıtkı Ulay⁸ karşılar. 21 Ekim Protokolü’nden habersiz bir biçimde davetin Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin geleceğinin daha iyi olması temennisiyle yapılan bir davet ve toplantı olduğunu düşünür. “Ben, saf adam, sanki davet bir tanışma ve görüşme daveti imiş gibi, uzun konuşmalara daldım. Hükümet ve idareden söz açarak fikir beyanına giriştim” (Başgil 1990:97). Bu toplantıda Türkiye’nin yenileşme, gelişme ve kalkınma gayretlerinden söz eder, Japonya’yı örnek verir. İç çekişme ve çatışmalar yerine milli sorunlar üzerinde odaklanıp kalkınmak gerektiğinden söz eder. Devlet otoritesi, jandarma dipçığı, eğitim sistemi ... derken Sıtkı Ulay, “Çok enteresan fikirler. Fakat asıl konuşmak istediğimiz bir mevzu var. Müsaade ederseniz onu konuşalım” diye sözünü keser (1990:98)⁹. Başgil’e Gürsel karşısında adaylığının uygun olmadığı, bu adaylığa müsaade edemeyeceklerini söylerler. Başgil, “Yanlış yoldasınız paşam. Dürüst bir seçimden sonra tutulacak yol bu değildir. Demokrasi hukuku emreder. Sözde seçim, dikta rejimlerinde görülen seçimdir. Sizler demokrasi yolunda yürüyeceğinizi söylediniz. İktidarı, seçimlerde kazanacaklara teslim edeceğinize söz verdiniz. Hatta yemin ettiniz. Ben buna inanarak Cenevre’den kalktım geldim. Sizlere yakışan verdiğiniz sözü tutmaktır. ...Seçim... demokrasinin gösterdiği tek yol budur. Padişahlıkla Cumhuriyet arasındaki fark da buradadır” (1990:99-100). Başgil’in bu konuşmasına karşılık MBK üyesi Fahri Özdilek’in konuşması oldukça manidardır ve her seçim sonrası halkın oylarıyla teveccüh ettiği hükümetleri demokratik olmayan yollarla iktidardan indirmek isteyenlerin tutumlarını yansıtır: “Biz de demokrasi dedik durduk ve seçimlere öyle girdik. Seçimlerden çıkan netice bu mu olmalıydı?¹⁰” (1990:100).

⁸ Sıtkı Ulay, komiteye en son katılanlardandır ve Demokrat Parti ve Menderes’e ‘sadık subay’ olarak bilinir. Öyle ki darbe gecesi darbenin olduğuna ikna olmak için jetlerin evinin üstünden uçurulmasını istemiştir ve bundan sonra darbeye dâhil olmuştur.

⁹ Sıtkı Ulay (MBK Üyesi), Mehmet Ali Birand’ın ‘12 Mart’ adlı belgesel programında bu durumu şöyle anlatır. “Hoca reisicumhur olacağını sanıyor... Ben dedim ki hoca kes şimdi şunu, ben sana açıkça söyleyim, sen Cumhurbaşkanı olursan ne top atılır.. senin cipin bile hazır. Koyacaklar seni yukarıda bir yere götürecekler, orada akıbetin meçhul belki mezarını bile kazarlar. E, siz ne yaparsınız? dedi. Bizim elimizden iktidar gitti dedim. Yeni bir Silahlı Kuvvetler Birliği kuruldu... Cemal Gürsel’in aday olmasını istiyorlar. Ama sen bilirsin. İstiyorsan kal, bunu dene. Hoca da yüzü kıpkırmızı gelmişti sapsarı kesildi adamcağız. (Toplantıya girmeden önce gazeteci Mete Akyol’un Metin Akpınar edasıyla ‘sizin aday olmanızı istemiyorlar’ diye durumu anlatması da Başgil’in içine düştüğü cenderenin boyutlarını göstermektedir). Sivil ve liyakat sahibi bir bilge insanın önünün nasıl kesildiği ve Garpcı-Batıcı güçlerin bundan nasıl haz aldığını gösteren ilginç bir olay ve döneme işaret eder bu yaşananlar. Yeniçeriler tarafından boğulan bir Genç Osman ya da Abdülhamit’in hallini hatırlamamak elde değildir.

¹⁰ Başgil anılarında bu ifadeyi şöyle yorumlar: “Bu teessüf ifade eden sözlerden anlaşılıyor ki, Sayın Fahri Özdilek, Halk Partisi’nin seçimlerde büyük bir ekseriyet kazanmasını bekliyordu. Halk efkârından ve memleket realitelerinden habersizlik bu kadar olur” (1990:100). Özdilek’in bu hayal kırıklığı Türk milletinin tercihlerine saygı duymayanların sahip olduğu genel bir bakıştır. Bu yüzden Türk milletinin henüz demokratik bilince erişemediği, bu bilinci kazanana kadar geçici bir süreliğine yönetime el konulması gerektiğine inanılır. Tıpkı komünist ülkelerde halkın proleter bilinci kazanana kadar Komünist Parti’nin işçiler adına geçici olarak yönetime el konulması düşüncesine benzer bu anlayış.

Konuşmacılar Başgil'e orduda yeni bir cunta kurulduęunu¹¹, (bu ve diğer) talimatları onların verdiğini, hayatını garanti edemeyeceklerini söyleyerek adaylığını geri almadığı takdirde, devamla 21 Ekim Protokolünde alınan ve kendilerinin de imzasının bulunduğu kararları açıklarlar: "Meclis açılmadan dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askeri idare devam ettirilecektir. Siz bir hukuk profesörü olarak, memleketin böyle bir akıbete düşmesine razı olamazsınız" (1990:101). Başgil bunlara razı olmayacağını belirtir. Bu korkunç tehditlerin, yaşanacak felaketlerin kendi yüzünden kopmasına razı olmayacak, İnönü-Bayar düşmanlığının Gürsel-Başgil şeklinde hortlamasına razı olmayacaktır. Başgil, adaylıktan çekilir, süngünün ucunda bir kukla olamayacağını söyleyerek senato üyeliğinden istifa eder ve ülkeyi de terk eder.

Yine Birand, '12 Mart' adlı belgeselinde Başgil'i tanıtırken 'hiç kimsenin beklemediği aday, sert çıkışları ve uzlaşmaz tavırları olan birisi' demektedir¹². Gerçekte ise Başgil üç partinin milletvekilleri tarafından aday gösterilmiştir. Üstelik hem muhafazakâr siyasette hem de halkın gözünde itibar sahibi biridir. Ancak askerin demokrasi üzerindeki vesayeti ve muhafazakâr ya da Başgil'in tabiriyle memleketçilerin Garpçılar yanında henüz bir kamu diplomasisi geliştirme ya da gelişen yeni güçlere ya da zinde sınıflara egemen olma, onlar üzerinde yönlendirici olma gibi bir güçleri henüz yoktur. Demokrat Parti iktidarda kaldığı süre boyunca kendi entelektüel tabanını oluşturamamıştır. Böyle bir kaygısının olduğu bile büyük bir şüphe götürmektedir.

Yine aynı belgeselde sanki Başgil siyaset meraklısıymış gibi, 21 Ekim protokolü sonrasında Birand Başgil için şunları söyler; "... Sıra, Başgil'in bu sevdadan caydırılmasındadır."

Başgil'in Başbakanlık'ta tehdit edildiği gün, yani 24 Ekim'de (Başgil'e göre 23 Ekim'de) Çankaya'da da önemli bir toplantı vardı. Bir gece önce kendi aralarında toplanan dört siyasi parti lideri, Çankaya'da, Cemal Gürsel başkanlığında bir toplantıya katıldılar. Toplantıya katılanlar arasında Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Jandarma Genel komutanı da vardı. Ana konu, 21 Ekim Protokolü'ydü. Sonuç olarak siyasiler yeni bir darbe tehdidiyle karşı karşıya kaldılar ve "Çankaya Protokolü"nü imzaladılar. Protokol imzalanmasaydı, tekrar seğime gidilseydi gibi bir izah bugün çok anlamlı görülmeyebilir. 1950 ve 60'lı yıllar cuntaların Türkiye'nin komşularında sert biçimde rüzgâr estirdiği yıllardır. Bu rüzgârı arkasına alan askerlerin çok da rahat duracaklarını düşünmek mümkün görünmemektedir nitekim 1962 ve 1963'de Albay Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri cuntaların gücünü ve bu genç cuntacıları teskin etmek için üst düzey komutanların demokratik siyaset üzerindeki vesayetlerini konsolide eden uygulamalarla geçmiştir. Başgil'in dediği gibi Çankaya'da siyasetçilerin askere karşı verdikleri taviz tavizi doğurmuş ve kimse 'genelkurmay başkanlığının

¹¹ Söz edilenin Talat Aydemir cuntası olduğunu belirtir Başgil. Oysa bu Cunta, içinde Aydemir'inde olduğu daha büyük bir örgütlenmedir: Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB). SKB, 6 Haziran 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi'nin içinden ancak MBK'ye muhalif İstanbul merkezli general ve subayların kurdukları bir örgütlenmedir. SKB, seçimlerin yapılmasına sıcak bakmayan, iktidarı sivillere teslim etmek istemeyen ve ordu içinde giderek güçlenen bir gruptur.

¹² Türk siyasal hayatının muhafazakâr bir bakışla yazılması gerektiğini doğrulayan ve sayısız örneği de bulunan bir başka değerlendirme daha.

hükümetin emrinde bir kurum' olduğunu askerlere hatırlatamamıştır. Bu yüzden ülkenin eksikliği Başgil'in tabiriyle adam eksikliğidir.

Sonuç Yerine...

Başgil, Türk siyasal hayatının en şiddetli döneminde, askerin demokrasi üzerinde vesayetini en ağır biçimde hissettirdiği bir dönemde vakarıyla, ilmiyle, demokrasi anlayışıyla hak bildiği yolda gitmeye çalışan bir bilgedir. Yerlidir, millidir ama aynı zamanda evrensel değerleri bilen ve benimseyen çok yönlü bir entelektüeldir. Eğer Başgil dönemin Cumhurbaşkanı olsaydı, Türkiye, sivil, âlim, bilge ve dindar bir Cumhurbaşkanı ile tanışmış olacaktı. Bu süreç çok daha farklı bir Türkiye'nin ortaya çıkmasına sebep olabilirdi. Ancak halk için halk adına hareket ettiğini düşünen güçler 'devrim' adı altında Türkiye'yi çok daha farklı bir kulvara taşımak istemişlerdir. Ancak vefalı Türk milleti darbecileri değil darbenin mağdur ettiği ve ona karşı bilimle ve onuruyla mücadele edenleri hatırlamaktadır ki bunlar arasında Demokrat Partililer kadar Başgil de vardır. Onun halkın gözünde kazandığı itibarı, onu kabına sığmayan bir hukuk profesörü olarak tanımlayan rahmetli Osman Turan'ın ifadesiyle dile getirmek belki de en iyisi (1980:46): "İşte Başgil, bu buhranlı durum karşısında ve kimsenin ağzını açamadığı bir zamanda Hakkın ve adaletin sesini yükseltiyor; irşad ve cihad vazifesine başlıyor; kuvvet ve cesaretini de sadece imanından ve milli dava aşkından alıyordu. O, muzdarip kitlelerin ve vatanseverlerin dertlerini dile getirir ve görünür-görünmez iktidar sahiplerini adalete ve milli birliğe davet ederken de asla bir siyasi zümreyi düşünmemiş; sadece hakkın zaferi ve vatanın selameti gayesi ile hareket etmişti... Dağ başındaki çobanın, sihirli bir muska gibi, okuyamadığı makalelerini koynunda taşıması kalplerde kurulan bu tahtın en güzel bir vesikası olarak tarihe geçecektir."

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz (2010), Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, 4. Baskı, (çev. A. Fethi), Hil Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel (2015), 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim yayınları, İstanbul.
- Başgil, Ali Fuad (1960), İlmin Işığında Günün Meseleleri, (der. A. Hatipoğlu, İ. Dayı), Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Başgil, Ali Fuad (1990), Ali Fuat Başgil'in Anıları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Başgil, Ali Fuad (2006a), Demokrasi Yolunda, 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Başgil, Ali Fuad (2006b), 27 Mayıs İhtilali Sebepleri-Görüp Yaşadıklarım, 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Turan, Osman (1980), Vatan Yolunda, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.